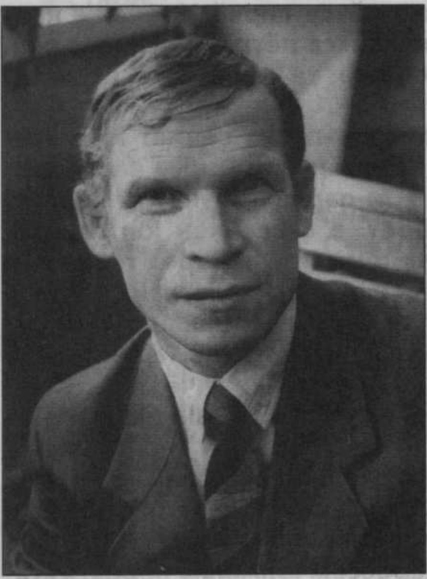

Николай ИШЕНТЕЙ

Чĕкеç пехилĕпе е Хĕветĕр Павлов пурнăçĕнчи çичĕ çаврăм кăмăл çемми

Поэма

I. ÇЫРМАРИ ТĔМСĔЛЎ

Патăрьел укăлчи. Курăнать ĕмĕрхи
Хĕрĕх чалăш хысак тăвайкки.
Суха хыççăн канмашкăн тухать Хĕветке,
Ĕмĕт-шухăш вĕçет ирĕке.

Юратать вăл каçкўлĕм тăма сăрт çинче.
Ункă шывĕ — асамлă тĕнче.
Тĕкĕр пек шыв çинче шуçăм ўкнĕ шуçса
Хĕвелпе чипукла выляса.

Шăплăх уртнă шыва кĕмĕл акрĕ ырми
Эреветлĕ чĕкеç чарăнми.
Чĕрĕ сасă тивсен Ункă пичĕ путать,
Çаврăм юрă пулса çаврăнать.

Асăрхарĕ ача: пурăнать çырмара
Ятсăр-шывсăр чечек тыткăнра.
Сарăскер, хитрескер тайăлса чĕтренет,
Куршанак тивесрен шикленет.

Чечеке хĕрхенсе чун çемми кучченеç
Янтăлать янкăс юрăç-чĕкеç:
— Ачăлташ-мачăлташ, каç шăпканĕ акар,
Ким чечек вăййине пуçăнар!

Тухатуллă хăват пур сăмах çемминче,
Уçăлать-çке ункайлă тĕнче:
Ятсăра ят парать, эрлĕке эмеллет...
Хĕветке чĕкеç май ĕнĕрлет:

— Шеремет чечекки, ачăлташ-мачăлташ,
Ан хуйхаш, ан çуйхаш — тапалаш.
Сан малашлăх пурах, пур телейлĕ шăпа —
Юрă хыврĕ чĕкеç сан ятпа.

Эп чĕкеç чĕлхине ăнланатăп иккен,
Тĕшмĕртмен те хам çак таранччен.
Е чĕлхем чĕкеçпе хурăнташлă пулас,
Кĕвĕ-çемĕшĕн чунăм хавас.

Çак илемĕш тĕнчи ма çырма тĕпĕнче
Тĕмсĕлсе пурăнать халиччен?
Тĕлĕнтермĕш пуххи! Мĕн кăна кунта çук —
Куракан-илтекен кăна çук!

Çырмари илеме илмеллех ытама,
Тухмалла çĕклесе урама.
Асăрхатăр кашни — вăл мĕнле теветкел,
Капăрлантăр чи сумлă тĕпел.

2. ТУХАТУ

Ункă шывĕ йăлтах пытансан сĕмлĕхе,
Киле май уттарать Хĕветке.
Ват йăмра патнелле çывхарать шăхăрса —
Пĕр кĕслеçĕ ларать юрласа.

ЮРĂ: Юр-хир тăрăх кумларăм,
Кĕмĕл сасă суйларăм.
Пĕрчĕн-пĕрчĕн пухнă чух
Куççуль пулса тумларĕ.

Ăраскал кашниннех ăрасна — лартăр-и...
Анчах ватă кĕслеçĕ юрри
Кĕмĕл сас кăшăлне çавăрса тухатлать.
Хĕветке хускалмасăр тăрать.

ЮРĂ: Çулта çĕтрĕ çул утти,
Килте сӳнчĕ кил вутти,
Ĕнчĕ кайăк чĕрĕ чух
Манран савăк çын та çук.

«Ку ахаль юрăç мар. Имçĕ-ши, юмçă-ши?
«Ĕнчĕ кайăк» курма чармĕ-ши?
Чим, пырса калаçам», — шухăшларĕ ача,
Ярса пусрĕ пĕр утăм хăйса.

ЮРĂ: Тăхăр пуслăх кĕслем пур.
Тăхăр вун тăхăр кĕвввĕм пур.
Çур пус кĕмĕл пăрахсан
Пĕрне юрлас кăмăл пур.

Хĕветке пăхăнать тухату хăватне,
Хыпалать хăйĕн пуш кĕсйине.

Юрăпа аташса ăнран кайнă енне
Манчĕ хăй тĕнчере пуррине.

ЮРĂ:Пилĕк пӳрне хушшинче —
Хĕлĕх карнă тĕренче.
Çав тĕренче айĕнче
Ĕнчĕ кайăк пурăнать.

Ĕнчĕ кайăк вĕçеймест,
Чул катрамĕ вĕçертмест.
Ăмăрт çунат хуçăк чух
Кĕмĕл тенкĕ çăлас çук.

Ăна кĕчĕ ача: кĕслеçе пулăшма
Çутă кĕмĕл укçа кирлĕ мар.
Ĕнчĕ кайăк патне пулăшма ыткăнас,
Илеме инкекрен хăтарас.

3.ТĂПАЧ ТАШШИ ТАКМАКЛĂ

Ват кĕслеçĕ юрри пулчĕ кăмăл çаври.
Тухату юрри евĕр юри
Курăнать каççерен тĕлĕкре те куçа,
Хăлхарах янăрать çу каçа.

Хĕветке ĕмĕтре ĕнчĕ кайăк пулать,
Сеп-сенкер тӳпене ыткăнать.
Вырмара чух çурли кăчăрттин тутарсах
Çуратать çемĕленĕ сăмах.

Авăнсарăм ачин аллинчи тăпачи
Тăппи-таппи тăвать юрланçи —
Хăй такмак каласа хăй ташша илтерет.
Ĕç кĕвви ĕнĕçӳлĕх кӳрет.

Хĕветке пĕлтерет ăшĕнчи шухăшне
Кăшăл хывнă чухне ашшĕне:
— Ĕçлеме пулăшать çемĕленĕ сăмах.
Тем тесен те пайти ун пурах.

Тем те курнă хресчен ывăлне ăнланать:
— Ĕç лартмасть, Хĕветке, ăс ыйтать.
Вĕренес кăмăлу çав тери пысăк сан.
Тăрăшсам пӳлĕхçе пăхăнса...

Хĕветке тăрăшать — пӳлĕхçи васкамасть,
Ăраскал шерепи тыттармасть.
Шăпкăн шетлĕхĕнчи Чĕмпĕр шкулĕ чĕнет,
Ăс-тăна туптама вĕрентет.

4.ТӲРЕ-ШАРА КЕРМЕНĔНЧЕ

Тӳре-шара керменĕ.
Çиçет ахах-мерчен.

Чăваш ачи кĕмен-ха
Кун пек зала хальччен.

Паян хăюллăн кĕчĕ
Хисеплĕ этемле.
Концерт памашкăн кĕçĕр
Вăл иртрĕ тĕпеле.

Пăхас пек пултаруçă
Илемĕшне çутса
Çиçет яр çутă люстра,
Йăмăхтарать куçа.

Госпожасем лараççĕ
Сапса чечек шăрши,
Господинсем шыраççĕ
Йăпанăç, чун ăшши.

Влаçпа чап-сум тус-йышĕ
Йÿçеккĕн тинкерет:
Вак халăхсен путишĕ
Мĕнле камит сĕнет?

Хыптармĕ-и йÿç эрĕм
Этемккесен çÿппи.
Ай-да, çатта эшкерĕ!
Ай-да, чăваш чĕппи!

...Концерт пуçланчĕ. Курчĕ
Культура элити,
Чăваш чĕппин те пур-çке
Чăн-чăн талант çути.

Госпожасем пуçлаççĕ
Лорнетсемпе пăхма,
Господинсем манаççĕ
Майрисене савма.

Пĕри: «Янтарь пек сас», — тет.
Тепри калать: «Тăхта,
Мĕскершĕн тăхăнтартнă
Çак халăха нăхта».

Хĕветĕр те вылярĕ
Пĕр çаврăм кĕввине,
Итлекенсем палларĕç
Чĕкеç хурăнташне.

Аслатилле кĕрлерĕ
«Браво!» — ал çуппи:
Ай-да чăваш элкерĕ!
Ай-да, чĕкеç чĕппи!

Мухтаççӗ, чыс тăваççӗ
Çӳлхуçа пек çынна,
Вуншарăн ал тытаççӗ
Иван Якăльччăна.

— Ку мӗн? — залра илтеççӗ. —
Пуçламăшӗ кăна!
«Мошенниксем» ӳсеççӗ —
Хăпартăр люстрăна!

5.ОПЕРА ХЫÇÇĂНХИ ХӲХЛЕВ

Парăнчӗ Глинка. Чӗрӗлчӗ опера.
Вӗç, ӗнчӗ кайăк, илем пахчине.
Хӗр тата каччă кӗтрет сапан мăшăрăн
Çутрӗç залра тухату хăватне.

Юррăн пулминччӗ нихçан та вӗçлемӗшӗ —
Куç вӗçертмест каччă Капа çинчен.
Кам-ши хуçи кăмăл çаврăм илемӗшӗн?
Мӗншӗн тивертрӗ чуна вут çӗмрен?

Е Антонида ятне курнăçланчӗ-ши,
Е туйрӗ хӗр юрату кăмăлне?
Каччă çакна пӗлеймерӗ — пăлханчӗ-çке!
Тухрӗ Сусанин шăпи ун тӗлне.

Опера хыççăн чăн пурнăç трагедийӗ
Пуçăнчӗ тунсăх çемми валеçме.
Кам кунçулне çак чечек чиперлетӗ-ши?
Камшăн çиçтерӗ шевлеллӗ хӗме?

Çӗрӗ пулса çаврăнать каччă шухăшӗ
Чи ăраскаллă шăпа кӗтнӗрен.
Шет таса туйăмӗ кайăк пек шухă-шим?
Пуш йăвине иленмест çӗнӗрен.

Çын кăмăлне ырату чулӗ пусрӗ-шим —
Пӗр пӳлӗме Хӗветке хупăнать.
Чун тăвăнни Пултару вăйне куçрӗ-шим?
Вăл юрату йӗррипе ыткăнать.

Мӗн каласа сӗрме купăс хӳхлерӗ-ши?
Пӗр хăй кăна калама пултарать.
Туйăм вăйне виçекен писмен пулӗ-ши?
Кам юратать, çав хакне ăнланать.

Лӗпӗш пулса çаврăнать каччă шухăшӗ,
Чи ăраскаллă шăпа илӗртет.
Ăш вутӗнчен ырату кăна тухӗ-ши —
Чун лӗпӗшне ултав-хӗм вӗтелет.

Е вĕлле хурчĕ пулса ĕмĕр ĕмĕрлĕ
Сарă чечек ытамне ыткăнма,
Е ют садри чечекрен сĕткен ĕмĕ-ши
Пуш караса пыл ярса тултарма?

Пурнăç тăхри пулса ăстрăмăн-ăстрăмăн
Уйăх тăхри каялла çаврăнать.
Ахăр варти ырату чуна кастăр-и —
Шет таса туйăм илем çуратать.

6.ПУЛТАРУ ХĂВАЧĔ

Юрату вăл — мăнаçлăх. Е — çынлăх тупри.
Ăраскалшăн янрать чун юрри.
Ķашнинех тыттармасть вăл телей мăскалне,
Ĕненсен те таса хăватне.

Пурнăçлать хăш чухне улшуçла тивĕçне:
Хăй чури тăвĕ чи вăйлине.
Вăйсăра вăй парать, шăпапа вăй вылять,
Ырату чулĕпе пусарать.

Юриех йĕкĕлтет çак мăнаçлăх турри —
Чĕркуççи çине ÿктĕр чури.
Ах анчах, вăл Хĕветĕршĕн сарă çу мар —
Яш чуна тĕлкĕштерчĕ кăвар.

Юрăсем, сăвăсем çуралаççĕ иккен
Пурте пурнăç трагедийĕнчен.
Эрленÿ пухăнсан драмăна шăнăçми
Çуралать куççуль витĕр камит.

Ахах мар ырату, ăна кирлĕ чăту.
Ыратусăр килместь çурату.
Улăштарчĕ унпа композитор-улшуç
Пултару хăватне пуçма пуç.

Ăнтăлу вăй кĕртет, ырату тĕрĕслет —
Пĕр канмасăр Хĕветĕр ĕçлет.
Ун патне Мускавран телеграмма килет:
«Тĕп хуламăр илемĕш кĕтет».

Самани те ĕç халăх енне çаврăнать.
Çĕршывра вун-вун халăх пурнать.
Юррисем-ташшисем — пур этемлĕх тупри,
Чăвашсем те тÿпе хывчăр-и.

Ķупăççи акара, юрăçи сухара,
Тенорпа баритон стройкăра.
Труппа çук — пухмалла. Тухмаллах çырмаран...
Юлас мар, тăвансемĕр, çынран.

7. УНИЧЕ КАРТИНЧЕН — МУСКАВА

«Уйăх-парк» — пин-пин çынлă Мускав укăлчи.
Хантăсла эрешленĕ эстрада.
Сирĕлет чĕнтĕрленĕ кĕпер каркăчи,
Чăвашла янкăс юрă янрарĕ.

ЮРĂ: Упи каçман çырминчен
Эпир касса килтĕмĕр.
Упи тухман вăрманчен
Эпир тухса килтĕмĕр.

Чăвашпа пĕр канашлăн Раççей варрине
Тĕрлĕ халăх вăййа тухнă евĕр
Çаврăнать алла-аллăн тытса пĕр-пĕрне.
Янăрать юрă-кĕвĕ кĕрлевĕ.

ЮРĂ: Атьăр вăййа тухар-и те
Вăй кĕввине калар-и.
Вăйă кĕвви пĕр сумлăх та
Пирĕн вăйă пин сумлăх.

Аслă йыш йыхрава йышăнать сĕр те сĕр,
Саккăрла çаптарни тăвăлларĕ.
Ярăнса, ал явса кăчăк туртрĕ сар хĕр —
«Уйăх-парк» чăтаймасăр ташларĕ.

ЮРĂ: Линкка-линкка авкаланма
Юман хăма кирлĕ.

Униче картинчи кĕмĕл саслă тевет
Пин-пин çынлă йышра çухалмарĕ.
Вăйă пуçĕ пулса Мускава кисретет
Пултаруллă чăваш хĕрĕ-арĕ.

ЮРĂ: Шупашкар туййи, шурă туя,
Çула тухма шанчăклă...

Мускава шăнăçми ирĕке туйнăран
Пин сасса пĕтĕçсе ахрăмланчĕ вăл:
Çут тĕнчемĕр хитре чăвашсем пулнăран,
Пĕр йышпа пурăнмашкăн та шанчăклă.

Шурă шупăрлă хĕр чăпар тĕс хушшинче
Шуррăнах курăнмашкăн пуçларĕ,
Ун çыруллă тĕрри пин-пин тĕрĕ çинче
Несĕлсен пехилне хантăсларĕ.

⅄ ⅄ ⅄

Хумлă халăх çинче шыв пулли пек чăмса
Йăрă, шĕвĕр хаçатçă кумать.
Çын пуç урлă касса е хул айĕн шуçса
Выставком патнелле талпăнать.

— Мĕнле халăх?
— Ăçтан?
— Кам труппи ку, юлташ?
Кун пирки памаллах репортаж.
Аптăрать выставком — кăлт сикет хулпуççи:
— Чăваш хорĕ ку. Ав ертӳçи.

Журналист регента тустарать хальхинче:
— Миçе çул пултару ĕçĕнче?
— Кам юрри?
— Кам ташши?
— Кам вĕрентнĕ ĕçе?
— Сумлă ятăр?..
— Награда миçе?

— Капелли уйăхран, çыннисем хĕвелтен,—
Те шӳтлет, те чăнлать Хĕветке.
Хор ĕçне палăртать тăхăр ĕмĕр тăмхи,
Йĕркелет несĕлсен мешехи.

Ăнтан кайнă хаçатçă куçне чармаклать,
Кăранташĕ шуçма чарăнать:
— О, сенсаци! Тĕнчемĕр илтмен халиччен
Кун пек труппа-капелла çинчен!

Хĕветке хĕрӳленчĕ:
— Чăваш йăлинче
Юрă-ташă нисеп вырăнче.
Маншăн чыс та награда — чăваш пурăнни,
Сар хĕвел айĕнче савăнни.

Тăна кĕчĕ хаçатçă — сăмах сыпăнать:
— Ма историк шыв сыпнăн ларать?
Уçмалла тусанланнă архив çăрине
Тĕпчеме ĕмĕрсен йĕррине.

— Халăх чун хавхине тупас çук архивра,
Упранать-çке вăл чĕрĕ çынра.
Эпĕ кам? Ун мерчен сассине пухакан,
Хуçине тавăрса паракан.

Юрă пултăр çунат пек — çӳретĕр инçе
Тĕнче урлă та тăрăх вĕççе.
Ывăнми ĕç кĕввиллĕ чĕкеç пехилне
Валеçмешкĕн куллен кашнине.